

כי תצא

האם צריך להשיב אבדה לגוי?

א. בפרשתנו: אבדת הגוי מותרת!

נאמר בפרשתנו (פרק כ"ב):

א. "לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים, והתעלמת מהם. השב תשיבם לאחיך.

ב. ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו, ואספתו אל תוך ביתך, והיה עמך עד דרש אחיך אתו, וְהִשְׁבֵּתוּ לוֹ.

ג. וכן תעשה לחמרו, וכן תעשה לשמלתו, וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה, לא תוכל להתעלם".

בפסוקים אלו מדגישה התורה חמש פעמים שמצות השבת אבדה נוהגת רק ב"אחיך", כלומר: באחד מעם ישראל, ולא בגויים.

וכן אמרו במסכת בבא קמא (קיג ע"ב): "אמר רב ביבי בר גידל אמר רבי שמעון חסידא: גזל כנעני אסור, אבידתו מותרת.

גזילו אסור, דאמר רב הונא: מנין לגזל הכנעני שהוא אסור? שנאמר: 'ואכלת את כל העמים אשר ד' אלקיך נותן לך' (דברים ז, טז) - בזמן שהן מסורים בידך, ולא בזמן שאינם מסורין בידך.

אבידתו מותרת, דאמר רב חמא בר גוריא אמר רב: מנין לאבידת הכנעני שהיא מותרת? שנאמר: 'לכל אבדת אחיך' (דברים כב, ג) - לאחיך אתה מחזיר, ואי אתה מחזיר לכנעני".

ב. בפרשת משפטים: אבדת הגוי אסורה!

לעומת מה שנאמר בפרשתנו, שמצות השבת אבידה נוהגת רק ב"אחיך", כלומר: רק בישראל, נאמר בפרשת משפטים (כג, ד): "כי תפגע שור איבך או חמרו תעה - השב תשיבנו לו!"

מפורש כאן שצריך להשיב אבידה לגוי! וזו לכאורה סתירה בין הפסוקים!

ג. מחלוקת התנאים במכילתא

במכילתא בפרשת משפטים (מסכתא דכספא פ"כ) נחלקו בכך התנאים: כך אמרו במכילתא:

"שור אויבך - זהו גוי עובד אלילים, דברי רבי יאשיה, וכן מצינו שעובדי אלילים קרויים אויבים לישראל בכל מקום, שנאמר: 'כי תצא מחנה על אויביך' (דברים כג, ו), 'כי תצא למלחמה על אויביך' (שם כא, ו).
 רבי אליעזר אומר: בגר שחזר לסורו הכתוב מדבר.
 רבי יצחק אומר: בישראל משומד הכתוב מדבר.
 ר' נתן אומר: בישראל עצמו הכתוב מדבר, אלא מה תלמוד לומר 'אויבך'? אלא אם הכה את בנך, או שעשה עמך מריבה, נעשה אויב לשעה"¹.
 לפי דעת ר' יאשיה הפסוק בפרשת משפטים מחייב להשיב אבדה לגוי, ולפי שאר התנאים אין חיוב השבת אבדה לגוי, והכוונה במלה "אויבך" היא דווקא לגר שחזר לסורו, או לישראל שהשתמד, או לישראל שנעשה אויבו לשעה.
 כיצד יענה ר' יאשיה על הוכחת הגמרא מפרשת כי תצא שמצות השבת אבדה נוהגת רק בישראל ולא בגוי?

הסבר המלבי"ם

הסביר המלבי"ם שם (אות רא): "שור אויבך - לדעת ר' יאשיה כולל אף אבדת עובד אלילים, ולא סבירא ליה להא שאמר במסכת בבא קמא (ק"ג ע"ב) ש'אבדת אחיך' ממעט עובד אלילים, ואינך תנאי סבירא ליה זאת"².
 כלומר: רבי יאשיה אינו סובר כמו הגמרא במסכת בבא קמא, ושאר התנאים במכילתא כן סוברים כמו הגמרא במסכת בבא קמא.

¹ יש לשאול: האם שייך לקרוא לאדם מישראל "אויב"? עיין על כך בהמשך המאמר.
² המשך שם המלבי"ם וכתב: "ואם כן בישראל מדבר, והלא אסור לשנאותו, דכתיב: 'לא תשנא את אחיך' (ויקרא יט, יז) וכבר הוכיח מזה בפסחים (ק"ג ע"ב) דאם ראהו עובר עברה מותר לשנאותו. והנה למה שכתבו התוספות במסכת ע"ז (כו ע"ב) דלתיאבון מצוה להחיותו ולפדותו, דהוא בכלל אחיו, ואם כן הוא הדין לענין 'לא תשנא את אחיך', ועל כרחנו מיירי בלהכעיס. ואולם להרמב"ם שיטה אחרת בזה, ואין כאן המקום לבאר.
 ור' אליעזר מצייר ליה בגר, לשיטתו שאמר (יבמות מח סוף ע"ב) אבא חנן משום ר' אליעזר: 'מפני מה גרים מעונים? מפני שאין עושים אלא מיראה'. ובמסכת בבא מציעא (נט סוף ע"ב) ר' אליעזר אמר: 'בל"ו מקומות הזהירה התורה על הגר, מפני שסורו רע'. ועל כן אמר בגר שחזר לסורו הכתוב מדבר.

ור' נתן אמר שמדבר כנגד יצר הרע, אם הוא אויב לו לחברו לפי שעה, על ידי שעשה עמו מריבה, אף שאין לעשות כן, וכמו שאמרו בספרי תצא (סימן רכב וסימן רכה) 'לא תראה את שור אחיך - אין לי אלא שור אחיך, שור אויבך מניין? תלמוד לומר: 'שור אויבך', אם כן למה נאמר 'אחיך'? אלא מלמד שלא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע. רוצה לומר שמה שאמר 'אויבך' הוא עצמו מה שאמר 'אחיך', כי מדבר במי שהוא אחיו במצוות, ואסור לשנאותו, רק שהיצר הרע פיתה אותו, והוא אויב לו שלא כדין. וגם רוצה לומר שמדבר כנגד יצר הרע שאויב קודם, כמו שאמרו בגמרא".

יש לשאול על דברי המלבי"ם: והרי הגמרא במסכת בבא קמא לא דרשה את הפסוק, אלא הסבירה את פשט הפסוק, וכיצד יסביר ר' יאשיה את הפסוק בצורה אחרת?

ד. הסבר ה"זית רענן" לדברי רבי יאשיה

כתב בפירוש "זית רענן"³ על הילקוט שמעוני בפרשת משפטים (רמז שנב): "שור אויבך זה עכו"ם - קשה, דהא כתיב: 'לכל אבדת אחיך' ולא אבדת עכו"ם! ויש לומר דהני מילי שלא צריך לאהדוריה בתריה, אבל כשבאה לידו מחויב לאהדוריה. והכא כתיב: 'כי תפגע', משמע דאתא לידיה. ולא סבירא ליה הא דאמר רבא בריש בבא מציעא (ב ע"א): 'ומצאתה - דאתא לידיה משמע'".

כוונתו היא למה שאמרו במסכת בבא קמא (קיג ע"ב) בהמשך אותה סוגיא שהובאה לעיל בפ"א: "ואימא הני מילי היכא דלא אתי לידיה, דלא מחייב לאהדורי בתרה, אבל היכא דאתי לידיה אימא ליהדרה! אמר רבינא: 'ומצאתה' - דאתאי לידיה משמע".

ופירש רש"י במסכת בבא מציעא (ב ע"א): "ומצאתה דאתא לידיה משמע - ואפילו הכי 'אחיך' ולא נכרי, ולא תימא: כי מיעט רחמנא נכרי, היכא דלא אתאי לידיה דישראל, לא מיחייב למטרח עלה ולאהדורה, אבל אתא לידיה, מיחייב להחזירה, דאבידתו אסורה".

כלומר: הגמרא שאלה שאולי מה שכתוב בפרשתנו שצריך להשיב אבדת אחיך ולא אבדת גוי, הכוונה היא שבשביל אבדת אחיך צריך להתאמץ לקחת את האבדה כדי להשיבה לבעליה, ואילו באבדת גוי אין צריך להתאמץ, אבל אם כבר הגיעה אבדת גוי לידיו של ישראל הוא מחויב להשיבה לגוי. אמרה על כך הגמרא שלא.

הסביר ה"זית רענן" שעל דרשה זו חולק ר' יאשיה, ואומר שכל מה שכתוב בפרשתנו שצריך להשיב אבדת אחיך ולא אבדת גוי, הכוונה היא שבשביל אבדת אחיך צריך להתאמץ לקחת את האבדה כדי להשיבה לבעליה, ואילו באבדת גוי אין צריך להתאמץ, אבל אם הגיעה כבר אבדת גוי לידי ישראל הוא מחויב להשיבה לגוי!

³ שכתב בעל ה"מגן אברהם" על השולחן ערוך אורח חיים. יש לציין שדברי ה"זית רענן" הללו לא נדפסו במהדורת הילקוט שמעוני הנפוצה, שבשוליה הערות "זית רענן".

דיוק ה"זית רענן" מהפסוקים

ה"זית רענן" גם הוסיף שכך עולה מדיוק הפסוקים. בפרשתנו נאמר: "לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים, והתעלמת מהם. השב תשיבם לאחיך". משמע שצריך לחזר אחריהם גם כשהם נדחים. לעומת זאת בפרשת משפטים נאמר: "כי תפגע שור איבך או חמרו תעה - השב תשיבו לו". משמע כאשר אתה פוגע בו, דהיינו: כאשר הוא קרוב אליך מאד. לסיכום דבריו: גם רבי יאשיה, שסובר שאבדת גוי אסורה, מודה שאין צריך לטרוח כדי לקחתה ולהחזירה.

ה. הסבר הספרי

בספרי בפרשתנו (פיסקא רכב) אמרו: "שור אחיך, אין לי אלא שור אחיך, שור אויבך מנין? תלמוד לומר: 'אויבך' (שמות כג, ד), מכל מקום. אם כן למה נאמר 'אחיך'? אלא מלמד שלא דברה תורה אלא כנגד היצר". הסביר המלבי"ם (באות מג) "שור אחיך - ובפרשת משפטים אמר: 'שור אויבך', ויש שם דעות במכילתא, שר' יאשיה אומר שהוא עובד גלולים, שמותר לשנאותו, ויש אומרים ישראל עברייין, ור' נתן אומר שם שמה שאמר שם 'אויבך' הוא עצמו מה שאמר פה 'אחיך', רק הוא אויב לו שלא כדון, רק היצר הטיל איבה בינו לחברו על ידי שהכה את בנו, או שעשה עמו מריבה, וזה דעת הספרי". כלומר: הספרי סובר כדעת רבי נתן במכילתא ש"אויבך" הכוונה לאויבך מישראל, ולא גוי. פירושים דומים כתבו גם שאר המפרשים⁴. הרמב"ם בהלכות גזלה ואבדה (פרק י"א ה"ג) פסק כמו הגמרא במסכת בבא קמא והספרי להסבר המפרשים: "אבידת הגוי מותרת, שנאמר: 'אבידת אחיך' (דברים כב, ג)".

ו. האם שייך לקרוא לאדם מישראל "אויב"?!?

יש לשאול: האם שייך לקרוא לאדם מישראל "אויב"?! התשובה היא שמצאנו כך מספר פעמים בתנ"ך ובדברי חז"ל:

1. בפרשת מסעי (במדבר לה, כג) נאמר על הורג נפש מישראל: "והוא לא אויב לו, ולא מבקש רעתו".
2. בספר שמואל (א ב, א) נאמר שחנה התפללה: "רחב פי על אויבי", ופירש רש"י: "על פנינה"!

⁴ רבנו הלל, "זית רענן", "ספרי דבי רב", "זרע אברהם", "עמק הנציב", "תולדות אדם".

3. עוד מסופר בספר שמואל (א כד, ד) שכאשר שאל נכנס למערה שבה ישבו דוד ואנשיו, אמרו אנשי דוד אליו: "הנה היום אשר אמר ד' אליך: הנה אנכי נותן את **אֵיבֶךָ** בידך, ועשית לו כאשר יטב בעיניך", והתכוונו לשאול!
4. כעין זה נאמר גם אחר כך בספר שמואל (א כו, ח), כאשר שאל שכב ישן במעגל, ודוד ואבישי ירדו אליו, אמר אבישי לדוד: "סֵגֶר אלקים היום את **אֵיבֶךָ** בידך, ועתה אכנו נא בחנית...!"
5. בתנא דבי אליהו רבא (סוף פרק י"ח) אמרו חז"ל: "הרי הוא אומר: 'בנפל אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך' וגוי' (משלי כד, יז), ולהלן הוא אומר: 'ובאבד רשעים רנה' (משלי יא, י)! כיצד יתקיימו שני כתובים הללו? אלא **תלמיד חכם** שנצחך היום בהלכה, ולמחר בא דבר לידו - **אל תשמח בו**, שנאמר: 'פן יראה ד'". אבל אם אחד מישראל שהוא רוצה לשמוח במפלתן של רשעים - באותן המבקשים לעשות רעה לישראל חברו, שהם רשעים גמורים - מותר לשמוח ברעתן!"
6. גם בגמרא נאמרו דברים דומים להסבר שנאמר בתנא דבי אליהו: במסכת מגילה (טז ע"א) מספרת הגמרא שכאשר עלה מרדכי על הסוס, הוא בעט בהמן. שאל אותו המן: והרי כתוב: "בנפל אויבך אל תשמח"! השיב לו מרדכי: "הני מילי **בישראל**, אבל בדידכו כתיב: 'ואתה על במותימו תדרוך' (דברים לג, כט)!"⁵
7. במסכת קדושין (ל ע"ב) דרשו חז"ל את הפסוק בתהלים (קכז, ה) "כי ידברו את אויבים בשער" - "אפילו האב ובנו, הרב ותלמידו, שעוסקין בתורה בשער אחד, נעשים **אויבים** זה את זה, ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה". אם כן הביטוי "אויבך" מתפרש במקומות רבים על אויב מישראל!

ז. מדוע נשנתה מצות השבת אבדה בפרשתנו?

יש לשאול: מדוע חזרה התורה על מצות השבת אבדה בפרשתנו, ולא כתבה התורה את כולה בפרשת משפטים?

1. הסבר תנא דבי רבי ישמעאל

שאלה זו היא שאלה כללית על מצוות רבות בתורה, וחז"ל כבר ענו עליה במספר מקומות: "תנא דבי רבי ישמעאל: כל פרשה שנאמרה ונישנית - לא נישנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה" (סוטה ג ע"א ומקומות רבים נוספים).

⁵ עיין על כל העניין במאמר "האם מותר לשמוח בנפילת האויבים?" חלק א פ"ה, בספרי "הדר התורה" שמות בפרשת בשלח.

2. שאלת "אור החיים" הקדוש

על הפסוק: "וביום השמיני ימול בשר ערלתו" (ויקרא יב, ג) שאל "אור החיים" הקדוש: "צריך לדעת למה הוצרך לצוות לזה? והלא כבר אמרה התורה בפרשת לך לך כל פרטי דיני מילה! ואם להודיע שצריך למול ביום ולא בלילה, גם להודיע אפילו בשבת, כמו שדרשו ז"ל (בתורת כהנים ובשבת קלב ע"א): 'וביום - אפילו בשבת', קשה למה לא רשם ד' פרטי דינים אלו שם, בפרשת מילה שנכתבה בפרשת לך לך?"

כלומר: בדברי "אור החיים" הקדוש מונחת שאלה על הסבר חז"ל "כל פרשה שנאמרה ונישנית - לא נישנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה": מדוע באמת כך נוהגת התורה? מדוע היא לא כתבה את החידוש במקום שבו היא כבר עסקה באותו נושא, ובכך היא היתה יכולה לחסוך את החזרה על כל הפרשה! הרי התורה דרכה לקצר (פסחים ג ע"ב)!

3. הסבר הרב מינצברג לכל פרשה שנאמרה ונישנית

בסוגיא זו האריך הרבה הרב ליב מינצברג בספרו "בן מלך" על התורה (כרך א' במאמרי המבוא), ונביא מקצת מדבריו הכלליים, וכן את דבריו ביחס למצות השבת אבדה.

כך כתב הרב מינצברג (עמ' כ): "נראה הביאור בזה שהטעם היסודי לכל מצוה שנאמרה פעם אחת וחזרה התורה לשנותה, היינו **משום שמצוה זו באה מטעם כמה ענינים, שכל אחד בפני עצמו גורם לחיוב מצוה זו, והישנות הדברים היא משום דכל ענין וענין שבמצוה קובע פרשה לעצמו**, שייאמר בציוי מיוחד מצד אותו ענין, ואכן משום העניין המחודש נובעים דינים מחודשים נוספים".

כלומר: התורה כתבה מצוות רבות במקומות שונים, כדי להדגיש ענינים שונים שיש באותן מצוות.

4. הסבר הרב מינצברג לפרשיות שנשנו בספר דברים

עוד כתב שם הרב מינצברג (עמ' מד-מה): "ספר דברים... עוסק בהיות עם ישראל זרע בחוריו של הקב"ה, בבחינת 'בנים אתם לד' אלקיכם' (יד, א), שהוא תאר מיוחד שלא נזכר עד ספר דברים. וכן כתיב: 'כי כאשר ייסר איש את בנו ד' אלקיד מיסרד' (ח, ה), 'הלא הוא אביך קנדי' (לב, ו)... וכיון שאנו יושבים יחדיו בארץ כמשפחה אחת ונקראים 'בנים' למקום, גם ישראל בינם לבין עצמם קרויים 'אחים', ומזה נובעות חובות ומצוות נוספות שנתחדשו בספר זה, שיסוד חובתם מצד האחוה. ואכן במצוות אלו שבספר דברים הכתוב מדגיש את הכינוי 'אחיד' בין איש ישראל לרעהו, שזו היא סיבת החיוב במצוות אלו".

עוד כתב שם הרב מינצברג (עמ' סז-סח): "ומצינו עוד מצוות אשר אותם הדינים והמשפטים שנאמרו בפרשת משפטים חזרו ונשנו בספר דברים, מהאי טעמא שביארנו לעיל. **כי בספר שמות החוקים והמשפטים שבין איש לרעהו גדרם מצד חיובי עם, משפטי וזכויותיו. ואילו בספר דברים ניתוסף בהם חומר מצד חיובי אחוה של התחסדות בני ישראל זה עם זה."**

5. הסבר הרב מינצברג למצות השבת אבדה

המשיך הרב מינצברג וכתב שם: "כגון מצות השבת אבדה, שבפרשת משפטים (כג, ד) נאמר: 'כי תפגע שור אִיבָד או חמרו תֵּעָה - השב תשיבנו לו'. ואילו בפרשת כי תצא (כב, א) כתיב: 'לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים, והתעלמת מהם. השב תשיבם לאחיך'. הנה כי כן הבדלי הלשון בולטים מאד. בספר שמות אנו מצוים להשיב אבדת 'אִיבָד', מצד משפט עם ד'. והוצרך הכתוב להשמיענו שהמשפט מחייב להשיב אבדה לכל איש ישראל, שלא נבדיל בין אוהב לשונא. אמנם בספר דברים מצות ההשבה נובעת מצד חיובי האחוה: 'שור אחיך', ועל כן נתחדשו בו הלכות נוספות עד כמה מצוים אנו לחוס על ממון אחינו ולדאוג להשבת אבדתו: 'ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו, ואספתו אל תוך ביתך, והיה עִמְךָ' (חיוב שומר אבדה) 'לא תוכל להתעלם', כאשר כל אלה סיבת חיובם הוא מצד 'אחיך', ואינם מוזכרים בספר שמות, מפני ששם יסוד חיובו הוא ענין משפטי בלבד".

כלומר: התורה כתבה את מצות השבת אבדה בפרשת משפטים מצד הזכויות המשפטיות שיש לכל אחד בחפציו. וחזרה התורה על מצוה זו בפרשתנו כדי להדגיש את ענין האחוה, שמכוחו צריך לטרוח ולהתאמץ להחזיר אבדה, כשם שנוהגים עם אחים.

ח. מדוע אבדת הגוי מותרת?

נשאלת השאלה: מדוע אבדת הגוי מותרת?

בתשובה לשאלה זו נאמרו מספר הסברים:

1. הסבר "מסורת הש"ס"

כתב ב"מסורת הש"ס" במסכת בבא קמא (קיג ע"ב): "לפי שנהגו הכנענים מנהג הפקר בקניני אחרים, לכן מדדו להם במידתם, ודנום כדיניהם".
"לאחיך אתה מחזיר - שיש לו גם כמוך נימוסים ומשפטים צדיקים בדברים שבין אדם לחברו.
ואי אתה מחזיר לכנעני - שנוהגים הפקר בקניני אחרים".

הרחבה לדבר כתב הרב ראובן מרגליות ב"מרגליות היס" לסנהדרין (עו ע"ב) ובמקומות נוספים: "שדנים להם כדיניהם, שאינם משיבים אבדה, דפרסאי אמרי: אבידתא למלכא (בבא מציעא כח ע"ב)".

כלומר: אנו מתנהגים עם הגויים כמו שהם מתנהגים בינם לבין עצמם: הם אינם מחזירים אבדה לחבריהם, ולכן גם אנו איננו מחזירים להם אבדה.

2. הסבר המאירי והרשב"א⁶

הסבר דומה כתב המאירי במסכת בבא קמא (קיג ע"ב): "עובדי האלילים ושאינם גדורים בדרכי הדתות אסור לגזלם... ומכל מקום אין אדם חייב לחזור אחר אבדתו כדי להחזירה לו. ולא עוד אלא אף מי שמצא אבדתו אינו חייב להחזירה. שמציאה מקצת קנין הוא, וחזרתו דרך חסידות, ואין אנו כפופים לחסידות למי שאין לו דת".

כלומר: מעיקר הדין הפשוט אין צורך להחזיר אבדה, כיון שברגע שאדם איבד חפץ כלשהו - החפץ נעשה הפקר, והזוכה בו קנאו. אלא שבאה התורה וחייבה אותנו במידת חסידות להחזיר אבדה. אבל היא גם הגבילה את מידת החסידות ואמרה שאיננו חייבים במידת חסידות זו כלפי הגויים.

כעין זה כתב גם בשו"ת הרשב"א (חלק א' סימן רמ"ב): "ריבית והחזרת אבידה באחיהו תלינהו רחמנא, ולפנים משורת הדין, כדי להתחסד עם האחים"⁷.

⁶ אמנם המאירי והרשב"א קדמו לבעלי "מסורת השי"ס" במאות שנים, אבל דברי "מסורת השי"ס" הוקדמו, כיון שהם נדפסים על גליון הגמרא ומפורסמים יותר.

⁷ כעין זה כתב הרשב"א גם בחלק א' סימן קצ"ד: "ריבית ואבידה באחיהו רחמנא, ולפנים מן השורה להתחסד עמהם".

ה"תורה תמימה" הרחיב בענין: "לא תשיך לאחיך נשך כסף, נשך אכל, נשך כל דבר אשר ישך. לנכרי תשיך, ולאחיך לא תשיך, למען יברכך ד' אלקיך בכל משלח ידך, על הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה" (כג, כ-כא). ואמרו על כך בספרי: "לנכרי תשיך - זו מצות עשה, ולאחיך לא תשיך - מצות לא תעשה": "אל יפלא כלל הדבר הזה מה שציותה התורה: 'לנכרי תשיך', וכמו שרגנו על זה צוררי ישראל ותלמודו כנודע, יען כי אז, בצאת ישראל ממצרים ונתינת התורה, היו הם 'עם לבדד ישכון', והסכימו ביניהם שאיש ואיש יגמול חסד לזולתו, בכספו ובסחורתו, וזהו כוונת הציווי: 'לאחיך לא תשיך', והיינו כי אתה לא תשיך אותו, והוא לא ישיך אותך.

אמנם העמים אשר זולתם, מכיון אשר כשילוהם לישראל לוקחים הם מהם רבית, לכן בדין הוא כשישראל מלווים להם יקחו גם הם רבית מהם. והרי זה דומה לחברת אנשים שותפים, המתנים וגומרים ביניהם שלא יחשבו זה לזה רבית, אבל הם לזולתם נותנין ולוקחיין רבית. וזה מעשים בכל יום ובכל עם ולשון, שמתאחדים אגודות אנשים בעניני מסחר שונים, בתנאים והנחות נאותות להם, ואין לזר חלק אתם. וממילא מבואר שהמאמר 'לנכרי תשיך' הוא באמת מצוה בנויה על יסודי תקוני העולם וחברת האדם. ואם כן כל מה שטענו המהבילים והנרגנים בענין זה הכל הבל ורעות רוח, והתורה אמת ושלוש חותמה".

3. הסבר ה"תורה תמימה"

הסבר אחר כתב ה"תורה תמימה" בפרשתנו (כב, ג הערה כב): "כל המפרשים כתבו בכלל הדין הזה דאיירי בעובדי אלילים הפראים, אבל בסתם אומות, דינם כישראל לכל דבר, וכולם כתבו כן רק על פי הסברא, ולא הביאו מקור לדבריהם. אבל לדעתי הנה דבר זה מבואר מפורש בדרשת הגמרא ב"ק ל"ח ע"א לענין שור של ישראל שנגח שור של עובד כוכבים פטור, אמר רבי אבהו: מאי דכתיב: 'עמד וימודד ארץ ראה וַיִּתֵּר גוֹיִם' (חבקוק ג, ו)? ראה הקדוש ברוך הוא שאין האומות מקיימים שבע מצוות, עמד והתיר ממונן, ע"כ.

וכמה עמוקים ונאמנים הדברים הקצרים האלה, כי הנה ענין שבע מצוות ידוע, שהם עבודה זרה, אבר מן החי, דינין, גזל, ושפיכות דמים, גילוי עריות, ברכת השם⁸. ומעתה הגע בעצמך, אנשים שאין מקיימים מצוות אלו, ורק עושים ההיפך, אוכלים אבר מן החי, ואין דין ודיין ביניהם, וגוזלים, ושופכים דמים, ומגלי עריות, ומברכים את השם, הרי אין יתרון לאנשים כאלה על חיתו טרף אף במאומה. והם מחריבי עולם, ומזיקים לחברת האדם, ומהרסים את ישוב העולם ותיקון המדינות. ובדאי אינם ראויים להחשב לסוג אנשים מן הישוב. וממילא אין כל דין ומשפט, ולכן גם אין חזקת ממונם עליהם. אבל אלה המקיימים שבע מצוות, והם רוב האומות שבזמן הזה בכל המדינות הנאורות, נעלה מעל כל ספק שדינם שוה בכל לישראל, וזה לדעתי ענין אמיתי ומסתבר".

יש לציין שמה שכתב ה"תורה תמימה" בשם המפרשים, כתב כבר המאירי: "הא כל שהוא מעממין הגדורים בדרכי הדת ועובדי האלקות על איזה צד, אף על פי שאמונתם רחוקה מאמונתנו - אינם בכלל זה, אלא הרי הם כישראל גמור לדברים אלו אף באבדה, ואף בטעות, ולכל שאר הדברים בלא שום חילוק".

ט. אסור להחזיר אבדה לגוי!

במסכת סנהדרין (עו ע"ב) אמרה הגמרא: "אמר רב יהודה אמר רב: ...המחזיר אבדה לנכרי - עליו הכתוב אומר: 'למען ספות הרוה את הצמאה, לא יאבה ד' סלח לו'" (דברים כט, יט).

⁸ כך נאמר במסכת סנהדרין (נו ע"א): "תנו רבנן: שבע מצוות נצטוו בני נח: דינין, וברכת השם, עבודה זרה, גילוי עריות, ושפיכות דמים, וגזל, ואבר מן החי". ונתנו בהן סימן: שלש המצוות החמורות שעליהן נאמר "יהרג ואל יעבור": עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, וארבע מצוות שסימןן א, ב, ג, ד: אבר מן החי, ברכת ד', גזל, דינים [עייין בספר "טעמי המנהגים ומקורי הדינים" עמ' קט בהערה בשם ספר "דבש לפי" לרב חיד"א (מערכת ז אות ד), ושם כתב את הסימן א,ב,ג,ד, אך לגבי שלש העבירות החמורות כתב סימן פחות נוח].

בגמרא זו נאמר חידוש הרבה יותר גדול מאשר בגמרא במסכת בבא קמא: לא רק שאין צורך להחזיר אבדה של גוי, אלא גם אסור להחזיר אבדה לגוי! ומי שמחזירה לו נאמר עליו: "לא יאבה ד' סלח לו" (דברים כט, יט)! יש להבין: מדוע אסור להחזיר אבדה לגוי? בכל ההסברים שנאמרו קודם לא נאמר מדוע אסור להחזיר אבדה לגוי, אלא רק מדוע לא צריך להחזיר אבדה לגוי. עוד יש לשאול: מה הקשר בין החזרת אבדה לגוי לפסוק "למען ספות הרוה את הצמאה"?

1. הסבר רש"י

כתב רש"י: "המחזיר אבדה לנכרי - השווה וְחָבַר נכרי לישראל, ומראה בעצמו שהשבת אבדה אינה חשובה לו מצות בוראו, שאף לנכרי הוא עושה כן, שלא נצטוו עליהם. רוח - נכרים, ששבעים ואינן צמאין ליוצרים. צמאה - זו כנסת ישראל, שצמאה ותאיבה ליראת יוצרה ולקיים מצותיו". ברש"י כאן כתובה הגדרה נפלאה לעם ישראל: "כנסת ישראל, שצמאה ותאיבה ליראת יוצרה ולקיים מצותיו"! רש"י הסביר שהבעיה היא שהמשיב אבדה לגוי הולך לפי הבנתו, ולא לפי מצוות התורה. אבל רש"י לא הסביר מדוע לא צייתה התורה להשיב אבדה לגוי.

2. הסבר הרמב"ם

כתב הרמב"ם בהלכות גזלה ואבדה (פי"א ה"ג): "אבדת הגוי מותרת שנאמר: 'אבדת אחיד', והמחזירה הרי זה עובר עבירה, מפני שהוא מחזיק ידי רשעי עולם". כלומר: אין לעזור לרשעים עובדי עבודה זרה⁹. דברים אלו יכולים להתקשר למה שכתבו המאירי וה"תורה תמימה", שכאשר הגויים שומרים שבע מצוות בני נח מחזירים להם אבדה.

3. הסבר ה"עיון יעקב"

הסבר דומה כתב ה"עיון יעקב" על ה"עין יעקב" במסכת סנהדרין (עו ע"ב): המחזיר אבדה לגוי גורם לגוי שיוודה לעבודה זרה שלו שזכה באבדה.

⁹ עיין "באר הגולה" על השולחן ערוך חושן משפט סימן רס"ו אות ב', שכתב כן בדעת הרמב"ם (הראני חתני הרב אלישיב נמן נ"י).

גם דברים אלו יכולים להתקשר למה שכתבו המאירי וה"תורה תמימה", שכאשר הגויים שומרים שבע מצוות בני נח מחזירים להם אבדה.

י. מצוה להחזיר אבדה לגוי במקום שיש קידוש השם!

הרמב"ם שם בהמשך אותה הלכה כתב: "ואם החזירה לקדש את השם, כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה הרי זה משובח. ובמקום שיש חילול השם אבדתו אסורה, וחייב להחזירה".

מה מקורו של הרמב"ם?

כתב ה"מגיד משנה" שם: "ובמקום שיש חילול השם וכו' - מפורש בהגוזל ומאכיל".

כוונתו היא למה שנאמר במסכת בבא קמא (ק"ג ע"ב), בהמשך הסוגיא שהובאה בפ"א: "תניא: ר' פנחס בן יאיר אומר: במקום שיש חילול השם, אפילו אבדתו אסור"¹⁰.

הוסיף על כך ה"כסף משנה" שם: "ומה שכתב 'ובמקום שיש חילול השם אבדתו אסורה' ומה שכתב: 'וחייב להחזירה'. נראה דהיינו לומר דאף על גב דלא אתאי לידיה חייב להשיבה, כיון שיש חילול השם בדבר אם לא ישיבה. כגון שמצאה במקום רוב ישראל, שיחשוב העכו"ם שישראל גנבוה".

עוד כתב ה"כסף משנה" שם: "ואם החזירה לקדש את השם וכו' - בירושלמי פרק 'אלו מציאות'".

הירושלמי שם הוא בהלכה ה', והובאו בו ארבעה סיפורים, וכיון שהארמית שם קשה, אביא את תרגומו על פי פירוש ה"ידיד נפש"¹¹:

¹⁰ הראני בני יקירי הרב ישעיה מרדכי נ"י שב"הגהות וביאורים" על המכילתא הנזכרת בפרק ג' (לרבי סולימן אוחנה, מגורי האר"י ז"ל, נדפס על גליון המכילתא במהדורת "ברכת הנצי"ב" תשנ"ז) הסביר את דברי ר' יאשיה על פי סוגיתנו: "ושמא יש לומר דר' יאשיה מייירי במקום שיש חילול השם ודרכי שלום, כדאמרינן בפרק 'הגוזל' בתרא (ק"ג ע"ב): תניא: ר' פנחס בן יאיר אומר: במקום שיש חילול השם, חייב להחזיר אבדת גוי עובד ע"ז כאבדת ישראל... ור' יאשיה אסמכתא בעלמא קאמר, דאסמכיה אקרא ד'ישור איבך'".

¹¹ זו לשון הירושלמי: "שמעון בן שטח הוה עסיק בהדא כיתנא. אמרין ליה תלמידוי: ר', ארפי מינד ואנן זבנין לך חדא חמר, ולית את לעי סוגין. ואזלון זבנון ליה חדא חמר מחד סירקאי, ותלי ביה חדא מרגלי. אתון לגביה, אמרין ליה: מן כדון לית את צריך לעי תובן. אמר לון למה? אמרין ליה זבנינן לך חד חמר מחד סירקיי ותלי ביה חדא מרגלי. אמר לון: וידע בה מרה? אמרין ליה: לא. א"ל לון איזל חזר. לא כן אמר רב הונא ביבי בר גוזלון בשם רב התיבון קומי רבי אפילו כמאן דמר גזילו של עכו"ם אסור כל עמא מודיי שאבידתו מותרת. מה אתון סברין שמעון בן שטח ברברין הוה. בעי הוה שמעון בן שטח משמע 'ברוך אלקהון דיהודאי' מאגר כל הדין עלמא.

1. המעשה ברבי שמעון בן שטח

"שמעון בן שטח היה מתעסק במסחר בכותנה לפרנסתו. אמרו לו תלמידיו: רבנו, הרפה מהסחורה, ואנחנו נקנה לך חמור, ולא תצטרך להטריח עצמך כל כך. הלכו וקנו חמור אחד מישמעאלי אחד, והייתה מרגלית אחת תלויה על צווארו. באו אצל רבם ואמרו לו: לא תצטרך להטריח עצמך עוד. אמר לתלמידיו: מה קרה שלא אצטרך לעבוד יותר? אמרו לו: קנינו לך חמור מישמעאלי, ומצאנו מרגלית תלויה על צווארו. שאל אותם: האם בעל החמור ידע מזה? ענו לו: הוא לא ידע! אמר להם: לכו והחזירו לו את המרגלית. השיבו התלמידים: הרי אפילו אם אנו סוברים כמי שאומר גזילו של עכו"ם אסור, אבל כולם מודים שאבדתו מותרת! [ואם כן מדוע אמר רבנו להחזיר את המרגלית?]

ענה להם: מה אתם חושבים: שמעון בן שטח ברברן היה, ורץ להרוויח כסף? שמעון בן שטח רוצה לשמוע שהגוי יאמר: 'ברוך אלוקי ישראל' מכל שכר שבעולם, כי על ידי זה יתקדש שמו של הקדוש ברוך הוא"¹².

ויידא אמרה דא?

רבי חנינה משתעי הדין עובדא רבנין סבייא זבנין חד כרי דחיטין מאילין דאיסרטוס, ואשכחון ביה חדא צרא דדינרי וחזרוניה להון. אמרין: 'ברוך אלההון יהודאי'. אבא אושעיה איש טורייתא אמרה אהין להן. לי אהן מהו חשוב עלי אית לי טבין מיניה אית לי סוגין מיניה. אמר לה: אורייתא גזרת דנחזור. אמרה: 'ברוך אלקהון דיהודאי'. ר' שמואל בר סוסרטיי סלק לרומי אובדת מלכתא דילנית דידה ואשכחיה. אפקת כרוז במדינתא: מאן דמחזר לה בגו שלשים יומין יסב אכן ואכן, בתר שלשים יומין איתרים רישיה.

לא חזריה גו שלשים יומין. בתר שלשים יומין חזריה.

אמרה ליה: לא היית במדינתא? אמר לה: אין. אמרה ליה: ולא שמעת קלא דכרוזא? אמר לה: אין. אמרה ליה: ומה מר? אמר לה: מאן דמחזר לה גו שלשים יומין יסב אכן ואכן, בתר שלשים יומין יתרים רישיה.

אמרה ליה: ולמה לא חזרתוניה גו שלשים יומין?

אמר לה: דלא תימרון בגין דחלתין עבדית אלא בגין דחלתיה דרחמנא.

אמרה ליה: בריך אלקון דיהודאי".

¹² עיין בספר "מצוה ולב" לרב אלימלך בר שאול ח"ב עמ' 55-58 (הוספת יידי הרב עמיחי כנרת שליט"א).

2. המעשה ברבי חנינא

"רבי חנינא היה מעורב במעשה שלפנינו: זקני החכמים קנו כרי חיטים מאנשי הצבא, ומצאו בתוך החיטים צרור דינרים והחזירו להם. אמרו אנשי הצבא: 'ברוך אלוקי היהודים'".

3. המעשה באבא אושעיא

"אבא אושעיא איש טורייא והיה כובס, ופעם אחת באה המלכה לרחוץ שם ואיבדה תכשיטיה, והוא מצאן והחזיר לה. אמרה המלכה: הרי הם שלך, שזכית בהם. לי מה הם חשובים? יש עלי יותר טובים מאלה, רבים מאלה! ענה לה אבא אושעיא: התורה גזרה עלי להחזיר לך! אמרה המלכה: 'ברוך אלוקי היהודים'".

4. המעשה ברבי שמואל בר סוסרטיי

"ר' שמואל בר סוסרטיי עלה לרומי, אבדה המלכה תכשיטים שלה, והוא מצאם. הוציאה כרוז במדינה: מי שיחזיר לי בתוך שלושים יום - יקבל כך וכך, ומי שיחזיר אחר שלושים יום - אכרות את ראשו. לא החזיר לה בתוך השלושים יום, והחזיר לה אחר שלושים יום. אמרה לו המלכה: האם לא היית במדינה כשהוצאתי את הכרוז? אמר לה: הייתי! אמרה לו: האם לא שמעת קול הכרוז? אמר לה: שמעתי. אמרה לו: ומה אמר הכרוז? אמר לה: מי שיחזיר תוך שלושים יום - יקבל כך וכך, ומי שיחזיר אחר שלושים יום - יכרת ראשו. אמרה לו: ולמה לא החזרת תוך שלושים יום? אמר לה: שלא תאמרי שהחזרתי לך בגלל הפחד ממך, אלא בגלל הפחד מהקב"ה. אמרה לו: ברוך אלוקי היהודים"¹³.

סיכום

א. בפרשתנו מפורש שאבדת גוי מותרת, וכן אמרו חז"ל בגמרא.

¹³ עוד על כל הסוגיא של השבת אבדה לגוי עיין "באגרות הראיה" אגרת פ"ט (מהשורה האחרונה בעמ' צח עד סוף הפסקא בעמ' צט).

- ב. בפרשת משפטים משמע שאבדת גוי אסורה.
- ג. במכילתא נחלקו התנאים האם אבדת גוי מותרת או אסורה. גם רבי יאשיהו, שסובר שאבדת גוי אסורה, מודה שאין צריך לטרוח כדי לקחתה ולהחזירה.
- ד. הספרי הסביר שהתורה נקטה בפרשת משפטים לשון "איבד" ביחס לישראל, כדי להקדים את האויב לאוהב, כדי לכופ את יצרו, שלא יגיעו לשנאה גמורה.
- ה. הרמב"ם פסק כמו הגמרא שאבדת גוי מותרת.
- ו. הרב מינצברג הסביר שמצות השבת אבדה נשנתה בפרשתנו כדי ללמדנו כמה דינים חדשים, שיסוד חיובם הוא האחוה שבין בני ישראל.
- ז. נאמרו שלושה טעמים מדוע אבדת גוי מותרת:
1. מפני שכך הם מתנהגים בינם לבין עצמם: הם אינם מחזירים אבדה לחבריהם (מסורת הש"ס).
 2. מפני שהשבת אבדה היא מצוה של דרכי חסידות, ואיננו מצווים בדרכי חסידות כלפי הגויים (המאירי והרשב"א).
 3. גויים שעוברים על שבע מצוות בני נח אינם בכלל בני אדם, אלא מהרסי העולם, ולכן אין ראוי להתנהג אתם כבני אדם. אבל גויים שמקיימים שבע מצוות בני נח מחזירים להם את אבדתם ("תורה תמימה").
 - ח. בגמרא במסכת סנהדרין אמרו שאסור להחזיר לגוי את אבדתו!
 - ט. נאמרו שני טעמים מדוע אסור להחזיר לגוי עובד עבודה זרה את אבדתו:
 1. שלא לחזק רשעי עולם (רמב"ם).
 2. שלא לגרום לגוי להודות לעבודה זרה שלו ("עיון יעקב").
- שני טעמים אלו מתאימים למה שכתבו המאירי וה"תורה תמימה", שלגויים שמקיימים שבע מצוות בני נח מחזירים את אבדתם.
- י. הרמב"ם פסק שאם החזיר את האבדה לגוי כדי לקדש את השם, כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה הרי זה משובח. ומקורו בירושלמי, שם הובאו מספר מעשים שבהם החזירו גדולי ישראל אבדה לגויים, כדי שהגויים ישבחו את ד'.
- עוד כתב הרמב"ם שבמקום שיש חילול השם אם לא יחזירו את האבדה לגוי חייב להחזירה.
- עוד לימד אותנו רש"י שעם ישראל כולו צמא ותאב ליראת ד' ולקיום מצוותיו. יהי רצון שנרגיש כל הזמן את מעלתנו על פני הגויים, ואת צמאוננו לד', ואת רצוננו להדבק בו, ולקדש את שמו.